

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

Subonqulova Marjona

JDPU Maktabgacha ta’lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqi va tafakkurini rivojlantirish va unga qo‘yiladigan talablar xususida ma’lumot berilgan. Bundan tashqari, bolalarni rivojlantirish va maktabgacha tayyorlash davri bosqichlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: nutq, tafakkur, talab, so‘z boyligi, tarbiyalanuvchi, tasavvur, yosh davri

Abstract: This article provides information on the development of speech and thinking of preschool children and the requirements for it. In addition, the stages of children’s development and pre-school preparation are discussed.

Key words: speech, thinking, demand, vocabulary, pupil, imagination, youth period

Аннотация: В данной статье представлена информация о развитии речи и мышления детей дошкольного возраста и требованиях к нему. Кроме того, обсуждаются этапы развития детей и дошкольной подготовки.

Ключевые слова: речь, мышление, потребность, словарный запас, ученик, воображение, юношеский период

Bola nutqi va tafakkurining rivojlanganligi, so‘z boyligiga oid belgilangan talablarga erishish bolalarni atrof-muhit bilan tanishtirib borish, ularga ertak va hikoyalar aytib yoki o‘qib berish, she’rlarni yod oldirish, fikriy mushohada qilishga

o'rgatish, ta'limiy o'yinlar vositasida tafakkurni peshlash kabi faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Tevarak –atrofdagi narsa va hayotda yuz beradigan hodisalar bola nutqi va tafakkuri mazmunining asosini tashkil qiladi. Bola atrofda sodir bo'lgan hodisalar bilan tanishish jarayonida zarur bilimlarni egallash bilan bir vaqtda, ularning nomi, vazifasi, xususiyatlarini bildiruvchi so'zlarni o'zlashtirib boradi. Kattalar, tarbiyachilar va tengdoshlari bilan muloqotda shu so'zlardan foydalanib o'z fikrini ifodalaydi. Davlat ta'lim standartlarida maktab yoshiga etgan bolalarning nutq va tafakkurining rivojlanganlik darajasiga qo'yiladigan minimal talablar quyidagilardan iborat deb belgilab qo'yilgan:

- Bola nutqining rivojlanganligi va so'z boyligiga oid:
- tovush, so'zlarni aniq va to'g'ri talaffuz etish;
- 3000 tadan ortiq so'zni tushunish va bilish;
- rasmga qarab gap tuzish;
- ertak va hikoyani tinglash, mazmunini tushunish;
- eshitgan kichik ertak va hikoyani qayta so'zlab berish;
- ifodali nutqqa ega bo'lish;
- tevarak-atrof, tabiat manzarasi haqida qisqacha so'zlab berish;
- turli mavzudagi, kichik hajmdagi 6 ta she'rni yoddan aytish;
- ota-ona, tarbiyachi tavsiyasi bilan hayotiy mavzular bo'yicha qisqacha hikoya tuzish;
- kattalar va o'rtoqlari bilan suhbatda faol ishtirok etish;
- kattalar va o'rtoqlari bilan gaplashish madaniyatiga ega bo'lish.

Yuqoridagi Davlat ta'lim standartlarida qo'yilgan talablar darajasida bolalarni tarbiyalash, ularga ta'lim berishda maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilaridan katta mas'uliyat talab etiladi. Muassasa xodimlari doim bolaning psixologik, individual xususiyatlaridan kelib chiqib mashg'ulotlarni tashkil qilishlari va olib borishlari talab etiladi. Shunday ekan, avvalo, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarining yosh davrlarini bosqichlarga quyidagicha bo'lishni tavsiya etamiz. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqi va tafakkurini rivojlantirish uchun

beriladigan ta'lim-tarbiya mazmuni o'zida quyidagi uch yo'nalishni mujassamlashtiradi: nutqi va tafakkurining rivojlanganligi, so'z boyligi, ilk matematik tasavvurlar hamda tabiatga oid bilimlar.

Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash davrini shartli ravishda quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin: chaqaloqlik (1 yoshgacha), ilk yosh (1-3 yosh), kichik yosh (3-4 yosh), o'rta yosh (4-5), katta yosh (5-6 yosh) va maktabga tayyorlov davri (6-7 yosh).

Chaqaloqlik davri (1 yoshgacha). Odamning rivojlanish davri ona qornidan boshlanadi. Bola ona qornida to'qqiz oy mobaynida juda tez rivojlanish jarayonini va murakkab taraqqiyot davrini o'taydi. Bola tug'ilgandan keyingi rivojlanish davri esa uning ona qornidagi fiziologik harakati bilan uzviy bog'liqdir. Ona qornida ham bola ma'lum darajada tashqi muhit ta'sirida bo'ladi. Shuning uchun bu ta'sirning ijobiy bo'lishini ta'minlash lozim.

Bir yoshgacha bo'lgan davrda bolaning rivojlanishi asosan oila muhiti ta'sirida bo'ladi. Bu davrda bola, asosan, ona suti bilan oziqlanishi lozim. Bola bu davrda nutqqa ega bo'lmasa ham nutqni tushunish, anglash, harakatlarni idrok etish, oila a'zolarini tanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun ham chaqaloqlik davridan boshlab uch yoshgacha bo'lgan davrda bolaning nutqi va tafakkuri jadal rivojlanadi. U bir yoshgacha bo'lgan davrda dastlabki so'zlarni ayta boshlaydi. Bu davrda kattalar, asosan, oila a'zolari chaqaloqni to'g'ri parvarish qilishni yo'lga qo'yishlari lozim. Bola tushunmas ekan deb, unga befarq bo'lmasliklari, atrof-muhitdagi buyumlarning nomini to'g'ri talaffuz qilib, ularning nutqini to'g'ri rivojlantirish uchun keng yo'l ochishlari kerak.

Ilk yosh (1-3 yosh). Bola ikki yoshga qadam qo'ygach, jismoniy hamda ruhiy jihatdan jadal rivojlana boshlaydi. Gavdasining og'irligi o'rtacha 12-13 kg, bo'yi 80-85 smga etishi lozim. Ikki yoshga to'lgach, sut tishlarining soni 20 ga etadi. Bu davrda bolaning harakatlari murakkablashadi. Bu yoshda bolaning atrof-muhitdagi odamlar, buyumlar va jonivorlar bilan muloqot qilish imkoniyati kengayadi. Bu esa bola markaziy asb tizimining rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bu davrni ikki

bosqichga ajratish mumkin: bir yoshdan ikki yoshgacha va ikki yoshdan uch yoshgacha. Bu davr o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bir yoshdan ikki yoshgacha bo'lgan davr mobaynida bolaning nutqi va o'zgalardan tomonidan aytilgan so'zlarni tushunish imkoniyatlari jadal rivojlanadi, o'zgalardan nutqiga taqlid qilish jarayoni boshlanadi. Ikki yoshga etganda uning so'z boyligi 250-300 tani tashkil etadi. Uch yoshga etganda uning so'z boyligi 400 tadan oshadi. Bu davrda bola musiqa, badiiy so'z ta'siriga tez beriladi. Shuning uchun ham unga xuddi shu davrdan boshlab she'rlar aytish hamda raqsga tushishni o'rgatish lozim. Ularda kattalarga jo'r bo'lib qo'shiq aytish, musiqaga muvofiq harakat qilish, ohangni his etish ko'nikmasi shakllanadi. Bu yoshdagi bolalarni bir joyga jamlaganda ular orasida o'zaro muloqotga kirishish ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Bolalarni rivojlantirish dasturi ularda shakllana boshlagan xuddi ana shu ko'nikmalarni rivojlantirishga va ularni malakalarga aylantirishga yo'naltirilmog'i lozim.

Kichik yosh (3-4 yosh). Bola uch yoshga qadam qo'yganda jismoniy o'sishi bir qadar sekinlashadi. Bu davrda uning og'irligi 14-15 kg, bo'yi 90-95 smga etadi. Bola jismonan ancha chiniqib, asab tizimi taraqqiy etadi. Tayanch harakat organlari takomillashib boradi. Uch yoshli bolalar qisqa muddat davomida o'z xatti-harakatlarini idora qilish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Ulardagi mustaqillik ortib boradi, hissiyot hamda sensor idroki rivojlanib boradi. Jamoa bo'lib o'ynash ko'nikmalari shakllanadi. O'yin asosida amalga oshiriladigan mehnat faoliyatini farqlash imkoniyati kengayadi. Tasviriy faoliyat hamda qurish-yasash faoliyatining dastlabki ko'rinishlari namoyon bo'ladi. Uch yoshli bolalarning diqqati qisman markazlashadi, xotirasi mustahkamlanib boradi, moddiy borliqni idrok etish jarayoni boshlanadi, faraz qilish imkoniyatlari vujudga keladi. Bunda o'yin faoliyati yetakchi roli o'ynaydi.

O'rta yosh (4-5 yosh). Bola to'rt yoshga yetgach, uning jismoniy o'sishi birmuncha jadallashadi, bu davr mobaynida bo'yi 6-7 smga oshib, 105-108 smga yetadi, og'irligi esa 8-19 kg bo'ladi. Bu davrda bolaning miyasi tez rivojlanadi. Katta yarim sharlar po'stlog'ining faoliyati takomillashib boradi. Boladagi asosiy

harakatlarning rivojlanishida jiddiy sifat o'zgarishlar sodir bo'ladi, ularni bajarishda tabiiylik ortib boradi. Bolalarda qiyoslash ko'nikmasi shakllanadi. Bu yoshdagi bolalarning nutqi ravon, xotirasi ancha teran, mustaqil fikrlash darajasi bir qadar rivojlangan bo'ladi. Barcha harakat va faoliyatlarni o'zi mustaqil bajarishga intiladi. Bu yoshda bola nihoyatda serharakat, o'yinqaroq, o'ta qiziquvchan bo'ladi. U har qanday tadbirga bajonidil qatnashadi. Shuning uchun ham ularni to'g'ri ovqatlantirish, o'z vaqtida uxlatish, salomatligini muhofaza qilish, ruhiy holatini nazorat qilib borish, quvnoq kayfiyatda bo'lishini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ular bilan olib boriladigan mashg'ulotlarning mazmunini xuddi mana shunga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir.

Katta yosh (5-6 yosh). Bolaning bo'yi bu davrda 7-8 smga o'sadi. Uning oyoqlari gavdasiga nisbatan tezroq rivojlanadi, og'irligi 20-22 kg ni tashkil etadi. Bolalarning umurtqa suyaklari qotmaganligi tufayli tez qiyshayib qolishi mumkin. Shuning uchun ham suyaklarning to'g'ri o'sishini ta'minlashga alohida e'tibor berish kerak. Ularning yuragi chaqaloq yuragiga nisbatan 4-5 barobar kattalashgan, biroq muskullari hali etarli darajada mustahkamlanmagan bo'ladi. Olti yoshga etganda miya po'stlog'ining asab katakchalari rivojlanib, og'irligi va tashqi ko'rinishidan kattalarnikiga yaqinlashadi. Shuning uchun ham bolaning asablariga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish talab etiladi. Uning talaffuzi aniq, nutqi ravon bo'lishini ta'minlash kerak. Bolaning bu faoliyatida nuqson bo'lgan taqdirda uning oldini olish choralarini ko'rish lozim. Bu yoshdagi bolalarning so'z boyligining rivojlanishiga alohida e'tibor berish kerak. Ularning nutqidagi so'zlar bolaning fikr ifodalash ehtiyojlarini to'la qondirishi kerak.

Maktabga tayyorlov davri (6-7 yosh). Bola hayotining yettinchi yilida undagi harakatlar ko'lami kengayadi va aniqlashadi, uning jismida harakatlarning o'zaro moslashuvi boshlanadi. 6-7 yoshli bolalar o'zini idora qilish va o'z harakatlarini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'la boshlaydi. Bu yoshdagi o'g'il bolalarda mustaqil faoliyat ko'rsatish, tashabbuskorlik rivojlanadi hamda kattalar fikrini tinglash ishtiyoqi shakllanadi. Bu davrda bolaning bo'yi 122 smga etadi, og'irligi 22-

24 kg bo‘ladi. Bu yoshda bola chiniqadi, qiziquvchan bo‘ladi, o‘z salomatligini nazorat qila oladi. Uning idrok kuchi va tafakkuri jadal rivojlanadi, moddiy borliqni bilishga intila boshlaydi. Bolalarda gigienik malakalar shakllana boradi.

Xulosa qilib aytganda bolani maktabga tayyorlash jarayonida ularda faoliyatning yangi turi bo‘lgan ta‘lim olishga –o‘qishga ishtiyoq uyg‘otish lozim. Bu o‘rinda bolalarni ruhan ta‘lim jarayoniga kirishishga tayyorlash maqsadida dastlabki o‘quv elementlarini o‘rgatish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Maktabgacha ta‘limning davlat standarti. O‘zR XTV, T. Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI. –T.: –1995 y.
- 2.Maktabgacha yoshdagi bolalarning tal‘im- tarbiyasiga qo‘yiladigan davlat talablari. –T.: –2008 y.
- 3.Uchinchi ming yillikning bolasi. Tayanch dasturi. –T.: Ma‘rifat– Madadkor, – 2000 y.
- 4.Uchinchi ming yillikning bolasi: tayanch dasturini amaliyotga tatbiq etishga yo‘naltirilgan qo‘llanma. –T.: Ma‘rifat– Madadkor, –2000- y.
- 5.“Gulgina”. Kichkintoylar uchun badiiy adabiyot majmuasi. I jild. –T.: “Yangi nashr”, –2010 y.